

dományi eszközök láttán meg csak annyit jegyez meg, hogy nincsenek összhangban a tudomány állásával. Csak a kontraszt kedvéért jegyzem meg, hogy a román Golescu ugyanezeket látva bámul és irigykedik: „Annyi pénzt fordítanak itt a tanulásra, amennyiről a mieink nem is álmodhatnak.”

Ackersdijk beszélget professzorokkal, akik pénzhányra panaszkodnak és a politikai légkör szigorodására a háború után. A legképzettebb tanárok nem írnak könyveket és jegyzeteket, mert miközben ostobának tartják őket és nem feltételeznek róluk semmi gyanúsat, csendben, talán mégis hasznosan működhetnek. A hallgatóknak sem jobb a helyzete. Minden lépésük meg van kötve, nem tanulhatnak sem többet, sem kevesebbet mint amit a szabályok megengednek. „Ennek rendszerint az a következménye, hogy csupán igen középszerű embereket képeznek, és hogy a leginkább tehetségeseket, akik legkevésbé tudják ezt a rendszert követni, legtöbbször elkedvetlenítik.” Az alacsonyabb iskolákról hasonlóan lesújtó véleményt alkotott. Az alsóbb szintű (népoktatás) nyomorúságos, a gimnáziumok a papság kezében vannak, ahonnan a diákok rosszul felkészülten kerülnek az egyetemre. Összességében a magyar iskolákban skolisztikus jellegű, szűk látókörű és cenzúrázott oktatást látott, bár szerinte a református iskolákban jobb a helyzet. Véleménye holland voltánál fogva érthető.

Ackersdijk a hazautazása után sem veszíti el érdeklődését Magyarország iránt. A reformkor, még inkább a forradalom és szabadságharc hatására a jóindulatú objektivitást magyarbarátság váltja fel. Magyarországot az eredményei, morális és természeti feltételei alapján nagy reményű, nagyra hivatott országnak tartja. Növekvő szimpátiája nem áll egyedül. John Paget esetén kívül jellemző erre a francia Rey is, aki elfogult magyarellenes véleményét a szabadságharc hatására megváltoztatja és azt ajánlja Ferenc Józsefnek, hogy támogassa inkább a hősiésen harcoló magyarokat és forduljon el a hasznavehetetlen oláh és szlovák barátaitól.²⁰

Általában megállapítható az, hogy Magyarország a mintegy évszázados elfelejtettség után nagyon pozitívan lépett vissza Európa köztudatába, Bécs törekvései ellenében is, s ez jórészt az olyan elfogulatlan, és érdeklődő utazóknak köszönhető, mint a holland Jan Ackersdijk.

Baják László

A „kölsönös tanítás” módjának elterjedése Erdélyben a XIX. században

A XIX. század harmincas éveiben Erdélyben megkezdődött a korszerű elképzeléseknek megfelelő pedagógiai reform. Ezen a téren a legjelentősebb módszertani újítást Lancaster kölsönös tanítási módszerének bevezetése jelentette.

A kölsönös tanítás módszerét Andrew Bell (1753–1832) és Joseph Lancaster (1778–1838) dolgozta ki. A módszer lényege abban állt, hogy a tanító tehetségesebb tanítványait bevonta az oktatási munkába. A segédtanítók (monitorok) alkalmazása által az olvasás, számolás, írás tanítási ideje lerövidült, az oktatás hatékonyabbá vált. A Bell–Lancaster-féle oktatási módszer rövid idő alatt elterjedt több európai államban (Angliában, Franciaországban, Belgiumban, Svájcban, Oroszországban stb.) és népszerű lett az Amerikai Egyesült Államokban és Indiában is. Kövály László Erdélyország statisztikája című munkájában azt írja, hogy „Dánia kétmilliót meghaladó népességének szinte 3000 lancasteri iskolája” volt.¹ Más adatok arról tudósítanak hogy Havaselvén a tudós Petrache Poenaru 2000 lancasteri iskolát szervezett.²

²⁰*Birkás: i. m. 2. jegyz. 127. old.*

¹*Kövály László: Erdélyország statisztikája, Kolozsvár, 1847. 292. old.*

²*Náhlík Zoltán: A Lancaster iskolák hazánkban. Korunk (Kolozsvár) 1968. 10. sz. és Új.: A kölsönös tanítás módja népoktatásunk történetében. Budapest, 1986.*

Abécés tábla Kispetriből

Erdélyben a kölcsönös tanítási módszerének bizonyos elemei még a lancasteri módszer elterjedése előtt léteztek. Orbán Baláztól tudjuk a következőket: „Az utóbbi időben a torokói iskola emelésére legtöbbet tett Sebes Pál, ki 1812–1845-ig volt ez iskola valódi mentora, s újrateremtője, mert ő, a már azelőtt is megvolt kölcsönös tanítási módszert a lancasteri tanmód szerint tökéletesíté, s e tanintézet mindkét osztályában honosítá.”³

A kölcsönös tanítási módszer erdélyi népszerűsítője Salamon József (1790–1871) a Kolozsvári Református Kollégium tanára volt. Salamon 1832-ben a kolozsvári Külső-Magyar utcai népiskolába és a hídvelei református iskolába bevezeti Lancaster módszerét, majd a két iskola tapasztalatait is összegezve megírja A kölcsönös tanítás módjának rövid rajza, oskoláink állásához alkalmaztatva című tanulmányát.⁴

Salamon a módszerről a következőket írja: „A kölcsönös tanítás módjában a nagyobb vagy felsőbb osztálybéli gyermekek tanítják a kisebbeket, s azok neveztetnek... közönséges és különös oktatóknak (monitoroknak). A különös oktatók a népesebb osztályokban hárman vannak úm. egy az olvasásra, más a számvetésre és harmadik az írásra oktat. A közönséges oktató vigyáz az oskolai rendre, csendességre, s a különös oktatók kötelességeiknek miként teljesítésére... Az examenek után... az oktató gyermekek meghatározott jutalmat kapnak... nyomtatott Billétet vagy olyan könyvet, amit felsőbb osztályban használhatnak.” A tanítás irányítása, az oktató gyermekek tanítása, az ellenőrzés és minősítés természetesen a tanító feladata volt.

A lancasteri iskolákban fontos szerep jutott a különböző falitábláknak „ezek könyv helyett szolgálnak az olvasásra és a számvetés megtanulására, s követendő példányul az írásra nézve.”

Salamon a következőkben összegezte az új oktatási módszer előnyeit: „1. Itt minden gyermek foglalatosságban van. 2. Ha a tanító nincs ott, akkor is megy a tanítás. 3. A régi módszer szerint három esztendő alatt sem tanult meg némely gyermek jól olvasni... itt pedig esztendő alatt csalhatatlanul megtanulhat. Mely nagy nyereség lenne pedig, ha a föld népének nagyobb része jól olvasni, s ezzel együtt írni és számot vetni esztendei feljárással gyermekeiket megtaníthatná.”

Salamon „rövid rajzát” ismeri neveléstörténetünk, de a módszer erdélyi elterjedéséről, a kisiskolákban való gyakorlati alkalmazásáról, eredményességéről alig tudunk valamit. Ezekre a kérdésekre az egyházmegyéek vizitációs jegyzőkönyvei és egyéb források alapján próbálunk feleletet adni.

³Benkő Samu: A tanító sorsa Erdélyben 1848 előtt. In.: Sorsformáló értelem. Bukarest, 1971.

⁴A kölcsönös tanítás módjának rövid rajza oskoláink állásához alkalmaztatva. Az Erdélyi Evang. Ref. Fő Consistorium kegyes határozata nyomán. A Prédikátori Tár I. füzeteből külön és másodsor adatott ki egy rajzolattal együtt. 1833. Kolozsvárott az Evang. Reformatus Koleygom Betűivel Nyomtatta Barra Gábor.

„A kölcsönös tanítás módját” és a hozzá tartozó 20 darab táblát a Kolozsvári Református Kollégium nyomdájában 1833 őszen 3000 példányban kinyomtatták.⁵ Az új módszer elterjedésétől a református egyház, de a többi egyházak is a falusi népoktatás fellendülését remélték, és Salamon könyvét egész Erdélyben, de Magyarországon is népszerűsítették. Báró Wesselényi Miklós a Református Főkonzisztórium 1833. október 6-án tartott ülésén utasítja az illetékeseket: „Kerületeink számára az iskolák szükségéhez képest küldjenek elegendő példányokat... az iskolák ezen hasznos tanítás mód szerint a tanítást elkezdeni és folytatni... igyekezzenek.” A könyv terjesztésével kapcsolatosan is rendelkezik: „Az eladandó példányok iránt a pesti könyvárusokat professzor Szilágyi Ferenc (keresse meg), debreceni könyvárus, özvegy Csathiné asszonnyal értekezést nyissanak.”⁶

„Az utolsó erdélyi polihisztornak” nevezett unitárius Brassai Sámuel lelkes híve volt a kölcsönös tanítás módszerének, a Vasárnapi Újság című lapban több írásban népszerűsítette az új módszert, segítette elterjedését.⁷

Mit mondanak – az eddig feldolgozatlan – vizitációs jegyzőkönyvek a Lancaster-mozgalomról, bevezették-e az új módszert a kisiskolákban, milyen mértékben terjedt el Erdélyben?

A kolozs-kalotai egyházmegyében már 1833-ban megkezdődött Salamon József könyvére az előfizetés. Ebben az esztendőben a vizitáció minden kisiskolánál feljegyezte: „Lancaster Költsönös Tanítás módja publicáltatott és az egy váltó rajnai forint készpénz előre kifizetett.”⁸ 1835-ben a kurátori számadások újra 12 faluban említik a Lancaster-ábécére kifizetett forintokat.

A főkonzisztórium utasítására 1833 őszen az egyházmegyék megkezdtek Salamon könyvének kiosztását. A széki egyházmegyében 1833 novemberében a „Kölcsönös Tanítás rövid rajzából” 50 községnek 91 darab példányt osztottak ki, ugyanakkor 34 község megrendelte a 29 darab „tanítási táblákat” is, 23 község pedig előre fizetett a táblákért egy Rhénes forintot.⁹

Az 1834–1835. évi vizitáció 11 községet említ, ahol 1 Rhénes forintot fizettek a „kölcsönös tanítási táblákért”. A következő községeket említették: Bálványosvára, Bethlen, Bonczida, Felőr, Magyardecse, Retteg, Szásznyíres, Szentmargita, Szépkencyerűszentmárton, Vajdakamarás, Vitzé.¹⁰

A kolozs-kalotai egyházmegyében a vizitáció 1839-ben 36 Lancaster-ábécét osztott ki, két-két példányt kapott a bánffyhungyadi, gyalui, vistai, mákói, mérai, túrci iskola, de jutott ábécé az olyan kis iskoláknak is, mint a bábonyi, jákótelki, damosi stb.¹¹ (Ez volt az ún. Új ábécé, mely 1837-ben jelent meg Salamon szerkesztésében és ugyancsak a Lancaster módszert követte.)

Az ábécékkel egy időben Erdélyben elterjedtek és széles körben alkalmazást nyertek a lancasteri falu ábécés táblák, melyek az olvasókönyveket pótolták és megkönnyítették az olvasás és írás tanulását. Középlakon 1836-ban 16 lancasteri tábla volt forgalomban¹², Kispetriben teljes sorozat, vagyis 20 tábla állt a gyermekek rendelkezésére.¹³ A kölcsönös tanítás tábláit utánozva Tulogdi István, kispetri ezermester, földműves, fából faragott ábécés táblákat készített, amelyekről hosszú időn keresztül tanult betűt a gyermeknép.¹⁴ Nagypetriben 10 táblát használtak¹⁵, Bánffyhungyadon 1843-ban „a fiú és leány iskolában Lancaster tabellákról” tanultak olvasni a gyerekek.¹⁶

⁵A Kolozsvári Református Kollégium nyomdájának 1833. október 6-án kiállított számlája szerint a 3000 példány nyomtatása 237 forint 30 krajcárba került.

⁶A Református Főkonzisztórium Levéltára 412/1833 az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában. (Továbbiakban: Főkonz Lvt a KvRefGyLvt-ban.)

⁷Vasárnapi Újság, 1836. február 7.

⁸A Kolos-Kalotai Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei 38 faluban említik az előfizetést. Kolos-Kalotai Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei a KvRefGyLvt-ban. (KKEhmVjk)

⁹Széki Egyházmegye Levéltára I. Szék nr. 5. (SzEgyhLvt-a KvRefGyLvt-ban)

¹⁰SzEgyhVjk 1834–1835-ös évek.

¹¹KKEhmVjk 1839-es év.

¹²Középlak nr. 39. KKEhmLvt.

¹³Kispetri nr 39. KKEhmLvt.

¹⁴Malonyai Dezső: A magyar nép művészete. I. Bp. 1907. 36. old.

¹⁵Nagypetri nr 39. KKEhmLvt.

¹⁶Bánffyhungyad nr. 39. KKEhmLvt.

A Lancaster táblákat az iskolák tehát nemcsak beszerezték, hanem a tanítás során használták is. Ezt bizonyítják a kurátori számadások, amelyek felsorolják a táblák rámáiért és mappáiért fizetett összegeket. Mákóban külön ládákat készítenek „amelyekben a tabellák tartassanak”¹⁷, Magyarlápóson és Koltón 1834–1835-ben feljegyezték, hogy a kurátor „a Költsonös tanításhoz megkívánható 20 táblákra és alája mappákért kifizetett 5 Rhénes forintot”¹⁸. Rettegen, Magyarácsén, Somkeréken 1835–1836-ban „az iskolai táblákhoz deszkaramákra” kifizetett összeget említik, Bethlenben 1837-ben pedig „12 fatábla tsináltatásáért 1 Rhénes forintot” költöttek, Bonczidán 1841-ben „Fali ábécéhez 8 mappatábla 36 krajcárba” került.¹⁹

A Salamon által javasolt fővenytáblákat is használták, Magyarbikalon 1846-ban „egy újabb mód szerinti porondos asztalon” gyakorolták az írást.²⁰ Léczfalván a vizitáció megdicséerte Sándor István tanítót, mert porondos ládát készíttetett.²¹

A Bell–Lancaster-féle tanítási módszer népszerűsítését és megismertetését szolgálta a Kolozsváron 1845 novemberében tartott tanfolyam, amelyen 17 tanító vett részt Erdély különböző vidékeiről.

A tanfolyamot a Külső-Magyar utcai iskolában tartották, mely intézmény „kezdettől fogva a költsonös tanítás mellett állt”. A tanfolyam menetéről a főkonvizitóriumnak egyik körlevele tudósít: „A költsonös tanítás rendszerébe elméletileg és gyakorlatilag bevezettek (a résztvevők) tanár Salamon által... tanár Nagy Ferencről az észfejtő tanítási módban, Takács János tanártól a főbéli számvetésben, Botos István által pedig az újénekes könyvünk helyesebb felhasználásában vezettek... Végre tanár Tunyogi Cs. Józseftől saját kertjében az epérfa célszerű tenyésztésében, mit tanítói kötelességökkel hasznosan egybeköthetnek”.²²

Ez a tanfolyam, ahol az elméleti előadásokat mintatanítással és különböző gyakorlatokkal egészítették ki, már a korszerű tanítóképzést vetíti előre.

A tanfolyam befejezésekor a résztvevők tanítási eszközöket és az ún. Garasos Intézet pénztárából 8 forint segélyt kaptak, ezek a következő falvak tanítói voltak: Alsócsernáton, Buzásbocsárd, Márkód, Kovászna, Mezőcsávás, Székelykeresztúr, Káposztásszentmiklós, Rugonfalva, Vajdaszentivány, Szilágysomlyó, Sárd, Orjaboldogfalva, Magyarlápó, Szék, Csombord, Bece, Borosbocsárd.²³

A kolozsvári tanfolyam olyan sikeresnek bizonyult, hogy 1846 novemberében 20 tanító részvételével megismélték.²⁴

A tanfolyamot végzett tanítók szűkebb pátriájukban a költsonös tanítási mód apostolai lettek. A márkodi Gergely János és a káposztásszentmiklói Ósz Lázár tanítókat megdicséerte a vizitáció, mert a kolozsvári tanfolyamon tanultakat iskolájukban sikerrel alkalmazták.²⁵ Az alpestesi Jánosi József tanítót, aki 1846 novemberében végezte a tanfolyamot „s onnan jó ajánló bizonyítványbéli levéllel” érkezett, a vizitáció megbízta, hogy a „hozzá küldendő iskolamestereket világoztassa fel a költsonös tanítás módja és szabályai iránt”. Az alpestesi iskola tehát az új tanítási mód mintaiskolája volt.²⁶

A lancasteri módszer népszerűségére jellemző, hogy egyes falvak előjárósága kimondottan igényelte annak ismeretét. Magyarlápóson 1834-ben az eklézsia vezetői a vizitáció előtt

¹⁷Mákó nr. 38. KKéhmLvt.

¹⁸Dési Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei 1835–1837 Koltó és Magyarlápó. Dési Egyházmegye Levéltára a KvRefGyLvt-ban (DEhmVjk)

¹⁹SZEhmVjk, Bethlen 1837, Bonczida 1841.

²⁰Erdélyi Híradó, 1846/37.

²¹Berecz Gyula: Háromszék vármegye népoktatási intézeteinek története, Brassó, 1893. 160. old.

²²FőkonzLvt 361/1845.

²³A kalotzségi Ketesd 1848-as népiskolai összeírása Kolozsvári Benjáminról, a falu tanítójáról írja, hogy a Lancaster módszert tanulta. Hogy hol nyert kiképzést a ketesdi tanító, arról forrásunk nem tudósít.

²⁴FőkonzLvt 284/1846.

²⁵Sipos Gábor: Maroszecki népoktatás a XV. századtól 1848-ig. In: Művelődéstörténeti Tanulmányok, Bukarest, 1980. 121. old.

²⁶Hunyad-Zaránd Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei, Alpestes, 1847. a KvRefGyLvt-ban.

kijelentették, hogy az iskolamester „az új tanítási módot nem tudja, de remélik önként el fog menni”. Bálványosváralján 1837-ben a rektori hivatal betöltésének feltétele a lancasteri tanítási mód ismerete volt.²⁷

Furcsa nézeteltérésre került sor Magyarfenesen a falu patrónus földesura és az egyházközség tagjai között. Fazekas István tanító ugyanis, miután a Lancaster ábécét és a táblákat megkapta, megkezdte az új módszer szerinti oktatást. A gyermekek azonban lassan elmaradoztak az iskolából, az 1842. évi vizitáció szerint „a hiányzások oka az, hogy az emberek nem akarják a gyermekeket feladni, mert a Lancaster módot nem kedvelik, a Méltóságos Udvarok pedig aszerint kívánják a tanítást”. Az esetnek az lett a vége, hogy a patrónus földesúr az iskolának nyújtott anyagi támogatást megvonta, a fűtetlen iskolából a tanító más községbe távozott, a fenesi rektória évekig üresen maradt.²⁸

A felettes egyházi hatóságok több alkalommal javasolták az egyházmegyéknek a lancasteri módszer bevezetését, levéltári forrásaink szerint az 1836/37-es tanévben az új módszert alkalmazták a makfalvi Wesselényi iskolában, Marosvásárhelyen, Árpástón, Magyarrégenben, Désen és bevezették az unitárius Torockón, a római katolikus Atyha iskoláiban is.²⁹

A XIX. század harmincas-negyvenes éveiben Erdély kisiskoláiban a Lancaster módszer jelentette az új, korszerű oktatási formát. Az erdélyi tanítók megismerkedtek az új módszerrel és iskolájukat Salamon József könyvének utasításai szerint igyekeztek megszervezni. Az oktatási eszközök – fali olvasótáblák, porondos asztalok – alkalmazása lendületet adott a tanítói munkának, hatékonyabb lett az olvasás, írás elsajátítása. Salamon József szerint a kolozsvári népiskolában a tanulók 2/3-a 5 hónap alatt megtanult olvasni.³⁰

Sebestyén Kálmán

Makó város polgármesterének jelentése a millenniumi ünnepekről

A honszerzés ezeréves ünneplésének üdvözlésére január hó első napja éjjelén a város minden temploma tornyában lévő harangok megkondulva hirdették az év nagy eseményét.

Február 3-án a makói keresztény nőegylet, Csanád vármegye által emelt árvaház javára 2000 frtos alapítványt tett.

Február 26-án Makó város képviselete, Budapesten június 8-án tartandó millenniumi ünnepélyre felküldendő banderisták segélyezésére 1000 frtot, városunk szegénysége megvédésére rendezendő népünnep és az iskolás gyermekek részére emlékérmek veretésére külön 1000 frtot megszavaz.

Március 28-án alolirt a város közönségéhez a városnak a villamos világitással leendő ellátása ügyében fölhívást intézett.

A csanád vármegyei tiszteletreméltó tanítói-egyesület május 4 és 5-én 25 éves fennállásának ünnepét tartotta, melylyel kapcsolatban annak derék elnökét, Horváth Illés urat, ezüst serleggel tüntette ki.

Május 9-én az ezeréves ünnep emlékéül városunk minden templomában hálaadó istentiszteletet és összes iskoláinkban ünnepek tartattak.

A szebbnél-szebb iskolás kis lányok virágkoszorúkkal, nemzeti ruháikban, a fiúk pedig nemzeti kokárdákkal és a kiosztott éremmel feldíszítve özönlötték el a város utcáit.

Május 10-én a külső vásártéren a városi képviselet által adott 1000 frtal – a tanács ünnepséget rendez, – a város lakossága mintegy 10–11 ezren – az iskolás gyermekek sokasága megjelent.

²⁷SzEhmVjk, Bálványosváralja 1837, Magyarlapos 1834.

²⁸KK EhmVjk Magyarfenes 1842.

²⁹Vö.: Náblik Zoltán: im.

³⁰Salamon József: im.